

De toedracht en de schrijver

door Jeroen Kummer

Verantwoording en dankbetuiging

De reeks *De toedracht en de schrijver* heeft als vertrekpunt een waar gebeurde criminele zaak uit 1560. Ik ben dit geval op het spoor gekomen dankzij een publicatie van Kees Schilder, *Misdaad en Handel. Kamper Genealogische en Historische bronnen deel 32a* (Kampen 2011). Het betreft hier een uitgave, in regestvorm, van het Kamper *Liber Confessiones Delictorum 1560-1638*, Rechterlijk Archief Kampen, inv.nr. 232. De folio's 1 tot en met 4v geven de vier bekentenissen die ik in mijn tekst heb bewerkt. (De vijfde ontbreekt in het archief.) Op mijn verzoek transcribeerde Schilder ook alle posten in de Kamper stedelijke rekeningen die met het misdrijf verband houden; ze zijn te vinden in het Kamper Oud Archief (OAK), inv.nr. 433. Ook ontdekte hij de brief van de stad Kampen aan Zutphen van 6 februari 1560, OAK inv.nr. 224. Schilder was steeds bereid mijn vragen te beantwoorden. Het geduld waarmee hij, wekenlang, mijn gejangel en gedram heeft verdragen, zou een lintje verdienen. Ik ben hem in elk geval grote dankbaarheid verschuldigd.

Jaap van Gelderen was zo goed om de integrale tekst van de vier bekentenissen voor mij te transcriberen. Zonder dat werk had ik niets kunnen beginnen, en ik zeg hem dan ook hartelijk dank. Mirjam van Velzen-Barendsen deed naspeuringen in het Gemeentearchief van Zutphen. Hoewel daar helaas maar één ter zake doend stuk bewaard is gebleven (een brief van Deventer aan Zutphen van 3 februari 1560, OAZ 1-291, waaruit ik welgeteld één citaat heb gelicht), is mijn erkentelijkheid er niet minder om.

Over het algemeen heb ik het archivalische bronnenmateriaal woordelijk hertaald of geciteerd, maar verwarrende, irrelevante complicaties zijn eruit weggefilterd, en zo nu en dan heb ik, waar dat voor mijn doel dienstig leek, gegevens naar mijn hand gezet. *De toedracht en de schrijver* biedt dus niet een accuraat, objectief overzicht van de feiten. Juist niet.

INHOUD

Aan Zutphen	85
Het eerste hoertje	87
Het tweede hoertje	90
Het spook	93
De jongen	96
Witregels, cursief	99
Afgerekend, ingeboekt	100
Feitentoedracht, witregels, een dooie hond	102
Stil, als water	104
Dag der wrake	105

Opgetekend heb ik dit aldus, dinsdag 6 februari 1560.

Eerzame, wijze en voorzichtige, bijzonder welgezinde, goede vrienden.

Wij willen, ter bescherming van het recht, U.E. onvermeld niet laten
hoe wij alhier
op U.E. toegestuurde beschrijving
en daarmee in alle opzichten overeenstemmend
eergisteren

(dus op **zondag 4 februari** jl.)

hebben doen aanhouden en gevangelijk vastgezet drie jonge gezellen:
de ene geheten **Reynar** Petersz, oud 20 jaar, geboortig uit Jever
in Oost-Friesland,

de andere geheten **Peter** Joerissen, oud 22 jaar, geboortig uit Hint
bij Emden,

en de derde **Jan** Cuper, oud omtrent 17 of 18 jaar, geboortig uit Leimbach
in het Sticht van Munster,

en twee lichte vrouwen,

de ene genaamd **Idtgen** van Kollum uit Friesland, oud 23 jaar,

en de andere **Griethe** vanden Busch (uit Den Bosch), oud 21 jaar,
die zonder foltering

en vrijwillig hebben toegegeven, bekend en aanvaard

dat feit Up die Lucht

aan de waard en waardin en het dienstmeisje aldaar

op afgelopen Lichtmisavond

(in de nacht dus van **donderdag 1** op **vrijdag 2 februari** jl.)

ongeveer op de manier als door U.E. beschreven en gespecificeerd
geperpetriert, begangen ende gedaen te hebben,

en ze hadden ook een deel van het gestolen geld en de kleren bij zich,

en beweerden dat ze sommige van die kleren verkocht hadden,
andere zouden hun zijn afgestolen.

Indien het dan aan U.E. Raad belieft, en aan voornoemde waard en waardin,
om *op eigen kosten* hier te komen,

dan willen wij datgene wat daarvan nog voorhanden is

door een stadsdienaar laten opsporen

en U.E. van die verkochte en afgestolen kleren keurig verslag en uitsluitel geven.
De genoemde delinquenten

bekennen ook van afgelopen woensdag tot donderdag
(dus van **31 januari** op **1 februari** jl.)

één nacht binnen U.E. voorstad in herberg *Inden Swarten Haen*
te hebben vertoefd, wat bij U.E. verdenkingen opriep,
maar dat niemand aldaar enige blaam treft.

En aangezien bij U.E. onlangs ettelijke knevelaars en misdadigers
zijn opgebracht en terechtgesteld,
vragen wij U.E. vriendelijk ons die bekentenissen toe te sturen,
om te zien of daarin onze arrestanten beschuldigd of genoemd worden.

Op dit alles
door brenger dezes U.E. vriendelijk antwoord verwachtend,
daarop vertrouwen wij ons aan U.E. volledig toe,
en bevelen onze bode in de bescherming van de Almachtige aan.

Gegeven te Kampen, op **dinsdag 6 februari** in het jaar 1560.

*Opgetekend heb ik, stadssecretaris Hendrik van Vienden,
dit als volgt, vrijdag 9 februari 1560.*

Griethe van den Busch, oud 21 jaar, bekent
mit rigoroze examinatie angetast synde,
dus onder foltering,
dat zij een dag of twee vóór Lichtmis, vrijdag **2 februari** jl.,
met vier anderen in de voorstad van Zutphen in een herberg is geweest,
In den Zwartten Haen geheten,
en daar twee nachten heeft verbleven.

En **Reynar** heeft in Zutphen nieuwe touwen en zwavelstokken gekocht
en **Idtgen**, het andere vrouwspersoon, heeft een kaars gekocht.
En zo zijn ze, op de avond vóór Lichtmis,
uuth Zutphen gegaen een stuck weges van daer,
naar een herberg, *Up te Lucht* geheten,
en hebben zich daar in de buurt in een holle droge sloot verborgen
tot het donker werd,
om een overval te plegen en de waard van geld en goed te beroven.

En toen het duister was is **de jongen**
één of twee keer naar de deuren en de ramen gelopen
om te zien of de mensen al naar bed waren,
en ten slotte zijn ze om een uur of tien naar het huis toe gegaan
en **Reynar** stak als eerste met een mes de deur open
en **Reynar** liep naar de haard en stak met een zwavelstok de kaars aan.
Daarmee gingen ze naar de kamer waar de waard met zijn vrouw in bed lag,
die **Reynar** en **Peter** aan handen en voeten bonden
met de nieuwe touwen,
en **de jongen** lichtte hun bij met de kaars,
en zichzelf is niet in die kamer geweest.

Maar ten slotte hebben ze de man handen en voeten weer losgebonden
en hebben zij, te weten **Reynar** en **Peter**,
de waard met geweld op een stoel gezet, van riet gevlochten,
en **de jongen** maakte daaronder met stro een vuur,

dat de man brandde aan zijn achterste,
van *underen an syn hynderste*,
opdat hij hun zou wijzen waar zijn geld lag, waarop de man zei:
“Lieve broeders, ik heb geen geld! Maar daar staat een koe,
die mogen jullie wel meenemen.”
En daarop zeiden ze dat ze niet om een koe vroegen, ze wilden zijn geld.
De waard probeerde te ontsnappen, maar de drie gezellen grepen hem
en **Peter en de jongen** sloegen hem met knevelstaven,
er niet op lettend of ze hem verwondden of niet.
En ze wilden hem opnieuw met vuur gaan martelen,
en toen wees de man, of de vrouw, het geld, dat in twee buidels zat.
Hoeveel het was, weet ze niet,
maar volgens de gezellen was het ongeveer één kroon geweest.

En de twee volwassen mannen hadden ieder een knevelstaf,
en **de jongen** was niet gewapend,
en zij en de andere vrouw hielden de wacht
en hielpen met zoeken en bijlichten, en toen ze de waardin
ook met vuur bedreigden, riep deze
dat zij een arme pelgrim was.
Daarop trokken ze alle kisten en kisten open en haalden alles eruit:
kleren, huiken, hemden, beddelakens, een zwarte rok,
die ze nog steeds aanheeft,
en nog een wambuis, een broek en paltrok, die ze in Wilsum verkochten,
maar een deel van het goed werd hun weer afgestolen
door soldaten in de buurt van Hulsbergen, bij Hattem.
En ze zijn ongeveer drie of vier uur lang in de herberg gebleven,
en hebben daar zitten eten en drinken,
en het dienstmeisje werd door **Peter en de jongen** ook gebonden,
en **de jongen** wilde haar verkrachten,
maar dit werd hem verhinderd.
En toen ze vertrokken, knevelden ze de waard en waardin opnieuw,
ende bonden elcx ende oick het meesken een stuck lakens in den munt,
en lieten hen zo gebonden op het bed liggen,
en maakten daarna een schuit los die bij het huis lag,
waar ze al het gestolen goed in droegen
en voeren de rivier af richting Deventer,
tot de oever tegenover Olst.

Griethe heeft met deze drie mannen ongeveer 12 of 13 dagen opgetrokken, tevoren zat zij hier en daar in het bordeel of liep met soldaten.

Item. Nogmaals ten scherpste verhoord, en gevraagd naar de knevelaars uit Zutphen en de moordbranders uit Deventer, zegt **Griethe** daar geen wetenschap van te hebben, *in 't klein, noch in 't groeth,* noch enigerlei kwade feiten bedreven te hebben, noch helpen bedrijven, en dat zij op deze bekentenis haar laatste oordeel af wil wachten, bewierend dat dit de waarheid is en daar ten stelligste bij blijvend.

Haar halsstarrigheid:

dat zij geen criminele voorgeschiedenis bekennt,
dat zij geen banden met de mededaders toegeeft,
dat zij uitsluitend verklaart over de herbergoverval
en enkel bevestigt dat, wat al onomstotelijk vaststond,
zonder enig nieuw belastend feit te noemen,
haar eigen aandeel in het misdrijf hardnekkig afzwakt,
en wat ook de *meister*, de beul, Winterman van Groningen, probeerde met de tang, de schroeven en de kluisters tevergeefs bleef,
die halsstarrigheid zette bij de ondervragers, de *stokmeesters*, onze schepenen Claes Kruse en Arendt Brandt, bijzonder veel kwaad bloed.

*Nog diezelfde dag aan het bloed geschreven
in de gevangenis van mr. Florys Eyckenholt, op de Hagenpoort,
en opgetekend aldus, vrijdag 9 februari 1560.*

Idtgen Entgens dochter, geboortig uit Kollum, oud 23 jaar, bekend onder foltering dat zij 14 dagen geleden in Sibculo bij **Reynar** is gekomen, wiens echte naam, naar haar zeggen, *Meynert die Giest* is, **Meynert** het Spook, en 9 of 10 dagen geleden met een gezelschap in **WILSUM** is beland, *ende doe tesaemen nae Zutphen getoegen to syn*, waar zij twee nachten vertoefd hebben in herberg *Inden Zwartten Haen* en het plan hebben opgevat *omme dat feit Upte Lucht te bedrijven*. Ze zijn op de avond vóór Lichtmis uit Zutphen vertrokken, hebben in een holle droge sloot op het donker gewacht en vervolgens de daad begaan. Zij verklaart op alle punten hetzelfde als **Griethe** in detail heeft bekend: met zijn tweeën bewaakten ze de achterdeur, ze zijn niet in de slaapkamer geweest, &c.

Item. Bekent verder omstreeks laatstleden Kerstmis, dus een week of zes geleden, met drie gezellen in Xanten te hebben gezworven, onder wie een zekere **Melchior**, in de wandeling *Siepoege* genoemd, die uit Keulen komt, een kleine, stevig gebouwde man met een groene hemdrok, een zwarte, lederen ringkraag, een rode broek en een hoge zwarte hoed, en **Tijsken van Diemen**, *een klein jonckgeselle sonder baert*, die een zwarte jas, een witte linnen broek en een zwarte hoed draagt, en een kleermakersleerling, **Jan** geheten, *hebbende an die rechterhandt eenen voeresten krummende vinger*, een lange jongeman met een zwarte, bombazijnen wambuis.

Dit zijn allemaal dieven en knevelaars die lopen te stelen
bij Xanten en in het land van Kleef,
maar zij is niet bij hen geweest, behalve bij **Melchior** en bij **Peter**,
die hier nu ook gevangen zit,
die zij kort vóór Kerstmis uit een schuur bij Xanten heeft geholpen
allerhande vrouwen- en mannenkleren te stelen,
zoals drie rokken,
een rode, een zwarte en een grijze,
en **Melchior** reikte haar door het raam de kleren aan,
die ze in Berck verkochten, behalve de rode rok,
die zij pas zeer onlangs in Zutphen heeft verkocht.
Zij bekent verder dat zij met **Reynar** en ene **Jan van Emden**,
die in Schagen is opgehangen,
allerhande kleren en 20 daalders heeft gestolen,
waarbij zij de wacht hield en **Reynar** haar de rokken gaf,
ende dit is all bynnen een jaer herwertz geboerth.

Item. Zegt verder al een jaar of twee of drie te lopen zwerven,
en de gestolen kleren
kan ze altijd verkopen aan de moeder van het gasthuis in GENEMUIDEN.

Item. Bekent verder dat de voornoemde **Reynar**,
samen met een zekere stamelende Henrick
(die vorig jaar vermoord is, zoals wij weten),
en nog iemand anders, die ook Henrick heette,
en Frans, die in Zwolle is terechtgesteld,
ende noch een clein geselleken genoempt Schaepe schot,
in GENEMUIDEN de overval en moord in Kamperveen beraamd
en ook gepleegd heeft,
maar zij is in Genemuiden gebleven tot ze 's nachts terugkwamen,
en de moeder wist van deze overval af,
want in het gasthuis werden de touwen en dergelijke klaargemaakt,
en de moeder at en dronk met de daders toen ze terugkwamen.

Item. Zij kent nog een zekere **Johan van Meppel**,
een cort jonck gesellecken, wit van angesichte,
goed gekleed in een rode broek en blauw saaien jak,
die ook tot de troep dieven behoort,

en die door de moeder in GENEMUIDEN als haar eigen kind wordt behandeld,
maar hij werkt het liefst alleen.

Idtgen weet verder geen kwade feiten meer te noemen
en wil op deze bekentenis leven en sterven.

Haar toeschietelijkheid:

dat ze verklaart over het criminele verleden,
niet alleen van haarzelf, maar ook van **Reynar** en **Peter**,
in wier entourage ze al geruime tijd verkeert,
en aan wie ze is doorgegeven, vermoedelijk, door die **Melchior**,
en dat ze dat gasthuis in GENEMUIDEN logenstraft als rovershol,
en vóóral dat ze die oude moord in Kamperveen nu voor ons oplost
(die hele herbergoverval is feitelijk maar bijzaak:
die hebben alle vijf immers allang bekend),
sprak in haar voordeel.

Opgetekend aldus, zaterdag 10 februari 1560.

Reynar Haienss uit Jever in Oost-Friesland, oud omtrent 20 jaar,
ter pyne gestalt,
zegt in de wandeling te heten *Meynert het Spook*,
omdat hij ooit in Holland, bij Hoorn, kleren heeft gestolen
met alleen zijn hemd aan,
en die man had gezegd dat een spook hem zijn kleren had afgestolen,
en zo kreeg hij de naam *Meynert het Spook*.

Bekent

dat hij samen met anderen *'t feit Up die Lucht* heeft beraamd
in het gasthuis te WILSUM, en ze zijn naar Zutphen gelopen,
hebben daar twee nachten in herberg *Inden Zwartten Haen* vertoefd,
en zijn op de avond vóór Lichtmis vertrokken
(de waard van de *Haen* wist hier niets van)
naar het huis, buiten Zutphen, van een **joffer**, hem bij naam niet bekend,
bij wie **Jan, de jongen**, vroeger had gediend,
om haar aan handen en voeten te binden
en te beroven van alles wat ze krijgen konden,
maar die aanslag werd hun afgeraden, omdat die **joffer** niet thuis was.
Wachtend op het duister in een droge sloot
kwamen ze omstreeks middernacht bij herberg *Up die Lucht*,
ende he delinquant drong als eerste het pand binnen
en stak de kaarsen aan met een zwavelstok,
die hij uit Zutphen had meegebracht.
Peter en hij bonden de waard en zijn vrouw aan handen en voeten
met een nieuwe meerlijn
die hij voor dat doel te Zutphen gekocht had,
en **de jongen** knevelde het dienstmeisje.
Ze zetten de man op een rieten stoel, **Peter** en hij hielden hem vast,
en **de jongen** stak het vuur aan
ende pyningeden den man sho omme 't gelt tho wysen,
maar méér dan ongeveer een kroon kregen ze niet te pakken.
De waardin moest de kisten en kasten openmaken

waaruit ze kleren stalen,
zoals huiken, hemden, lakens, een broek, een paltrok, een wambuis
en een rok, die één van de vrouwen nog aanheeft.

Verklaart op alle punten *gelyck die twee hoeren belijeth hebben.*

Toen de waard probeerde te ontsnappen,
grepen ze hem met zijn drieën vast,
en **Peter** sloeg hem met een knevelstaf één of twee keer op het lijf.
De hoeren hielden de wacht en lichtten bij
en **Jan** wilde het meisje verkrachten, maar dit werd hem belet.
Ze bleven drie tot vier uur lang in de herberg zitten eten en drinken.
Bij het weggaan bonden ze waard, waardin en het dienstmeisje
aan handen en voeten, propten hun een stuk laken in de mond,
en voeren toen met een schuit en de gestolen spullen
de rivier af, tot tegenover Olst,
en hij zegt over de kleren die ze verkocht hebben
en die welke hun door soldaten weer zijn afgestolen
hetzelfde als wat eerder door de hoeren is gezegd.

Item. Bekent verder dat hij in het gasthuis te GENEMUIDEN
de moord heeft beraamd in Kamperveen,
samen met stamelende Henrick, Frans die in Zwolle is terechtgesteld,
een zekere Willem die Vreshe
ende een klein jonge uth Brabant die he niet kent,
en **Idtgen**, *dat eene hoerken*, wist ervan af, maar ze was er niet bij
en is in GENEMUIDEN gebleven tot ze 's nachts terugkwamen.
Stamelende Henrick heeft de knecht met een lange dolk doodgestoken
en sloeg de zoon van de boer met een bijl een wond aan het hoofd,
maar buit kregen ze niet, want ze werden verjaagd.

Item. Heeft bij Schagen in Holland samen met ene **Jan van Emden**,
en met genoemde Frans die is terechtgesteld,
kleren gestolen, en van iemand anders 20 daalders,
ende dat kleine hoerken, **Idtgen**, was daar niet bij,
maar hij heeft het haar wel verteld.
En bij Dickninge heeft hij met voornoemde Willem die Vreshe
ende een cleyn jonckgeselle gehieten **Tijsken van Diemen**
een boer acht daalders en allerhande kleren afgestolen,

nadat ze hem eerst aan handen en voeten gebonden hadden.
De kledingstukken verkochten ze te GENEMUIDEN
aan een burgemeestersvrouw die hij niet kent.

Item. Zegt verder nog afgelopen herfst aan de Kuinderdijk
wel 60 el aan laken gestolen te hebben,
en zijn gezellen waren *cleyn Ryken*, die nu op een galei zit,
en iemand die zich noemt *Blijvernith*, uit Friesland,
een lanck jonck mit een clein zwart baertgen.

Item. Bekent verder in Brabant een jongeman
met wie hij handgemeen was geraakt
met een dolk te hebben doodgestoken.

Resumerend:

dat *Up die Lucht* wel eens een doelwit van tweede keus kon zijn,
omdat die **joffer** toevallig niet thuis was
die de troep, op aanwijzen van **Jan**, aanvankelijk op het oog had,
dat althans de toedracht van de herbergoverval wel onomstreden vaststaat,
bij welk misdrijf **Reynar** zich gedraagt als bendeleider,
en dat de moord in Kamperveen nu echt is opgehelderd,
(hoewel het slecht voorstelbaar is
dat die stamelende Henrick tegelijkertijd
een dolk en bijl hanteerde, en dus vermoedelijk de schuld
in zijn dooie schoenen krijgt geschoven)
en dat dat gasthuis in Wilsom óók al een kwalijke herberg lijkt te zijn,
om maar te zwijgen van de zwijnenstal in GENEMUIDEN,
resumerend een nuttig en leerrijk verhoor.

Heb opgetekend als volgt, maandag 12 februari 1560.

Johan Cuiper, oud omtrent 17 of 18 jaar, geboortig uit Leimbach
in het Sticht van Munster,
mit rigorosi examinatie angetast synde,

bekent

dat hij omstreeks 14 dagen geleden alhier in Kampen is gekomen
bij **Peter** Joerissz, die hij kende,
en met deze **Peter** is hij naar het gasthuis in WILSUM gegaan,
waar ze **Reynar** hebben ontmoet en één nacht hebben geslapen
(de nacht van **maandag 29** op **dinsdag 30 januari** jl.),
en het plan hebben opgevat om naar Zutphen te gaan
ende het feit Up die Lucht aldaer an to richten,

voorts

dat hij met **Peter** en **Reynar** en de twee lichte vrouwen, **Griethe** en **Idtgen**,
twee nachten

(**dinsdag 30** en **woensdag 31 januari** jl.)

in herberg *Inden Swarten Haen* in de voorstad van Zutphen heeft vertoefd,
en dat ze daar met elkaar hebben afgesproken om op donderdag,
(de dag vóór Lichtmis, **1 februari** jl.),

een **joffer Van der Eck**, die vlakbij Zutphen woont, te gaan beroven,
door haar aan handen en voeten te binden en alles af te nemen,
maar van die overval hebben ze afgezien,
omdat de **joffer** op reis bleek te zijn.

Bekent omtrent

het factum Up die Lucht, angerichttet en geperpetriert,

dat het gebeurd is precies zoals **Reynar** eerder heeft verklaard.

Heeft met genoemde **Peter** Joerissz en een zekere Hendrick die Overlander
op Sint Johansdag

(**woensdag 3 januari** jl.)

voorbij Emmerich gestolen twee rokken, drie hemden, een broek
en een zilveren gordel,
welke goederen zij verkochten te Wesel,

waarbij alleen al de gordel één keizersgulden opbracht.

Item. Heeft met een gezelschap, genaamd Thyss Cock,
uit een boerderij ergens tussen Sibculo en Ommen
een grove witte broek gestolen, die hij nog altijd aanheeft,
en met de al genoemde **Peter** stal hij in Gelderland
een grijze rok, waar **Peter** een mantel van liet maken,
en nog een knevelstaf en een zwaard,
hetwelk gebeurd is tussen Sint Johansdag en Pinksteren jl.

Item. Met een gezelschap, Herman genaamd,
een schram hebbende boeven up die noese,
stal hij in het land van Kempen een hoeveelheid vlas,
vier of vijf pond garen en een deken,
welke goederen zij verkochten aan een waardin in Berck
voor drie Keulse guldens.

Item. Bekent onlangs in Berck met vijf anderen een herberg,
die werd gedreven door een vrouw, te hebben overvallen,
waarbij het plan was haar aan handen en voeten te binden,
maar die vrouw sprong boven uit een raam
en ontkwam,
en één van zijn gezellen hier was Henrick van Munster,
hebbende een spruitelick angesicht,
gekleed in een zwarte broek en geheel in het zwart,
met een zwarte wollen hoed en een zwart lint op het hoofd,
benevens **Melchior** Siepoege,
die nu op het huis in Bentheim gevangen zit.

Item. Heeft met de al genoemde **Peter** uit een boerderij bij Zwolle
drie rokken gestolen,
en uit een andere boerderij bij Zwolle, samen met twee gezellen,
te weten **Johan van Meppel**
en een zekere Dyrck Caelbeen, die in Coevorden is terechtgesteld,
stal hij een rok en een halve el aan Engels laken.

Item. Begin afgelopen zomer heeft hij met genoemde Caelbeen
uit een boerderij bij Bathmen

een daalder en een stuiver gelds gestolen, en met diezelfde Caelbeen uit het huis van **joffer Van der Eck** bij Zutphen twee rokken en een kindermanteltje.

Zijn jeugdigheid:

het feit dat hij niets verheelt van zijn criminele loopbaan, zomin als van zijn banden met mededaders **Peter** en **Reynar**, en dat hij openlijk toegeeft die **joffer Van der Eck**, bij wie hij nota bene ooit in dienst is geweest, te *hebben* beroofd en nogmaals te hebben *willen* beroven, dit alles stemde de *stokmeesters* enigszins mild.

Bij het verhoor van **Peter Joerissz**, de vijfde delinquent, hoefde ik gelukkig niet aanwezig te zijn, maar het werd opgetekend door mijn collega-stadssecretaris, schrijver mr. Johan Ruper, en was een nogal slepende, bloederige aangelegenheid, naar ik heb begrepen.
Heeft alles wel bekend.

*dit feitenweefsel: sluier
die de werkelijkheid omhult?
een voorstelling van zaken
van zichzelf al encenering?
of het relaas de toedracht
juist de weg verspert?
voltrekt zich dat proces
verbaal, en zogezegd vanzelf?
stuwt de loop der dingen
het bewustzijn niet vooruit
in de mal van een vertelsel
met een begin, een midden,
eind en algehele strekking?
huwt de beschrijving het beschrevene?
is wat benoemd wordt afbeelding,
corresponderend, in hoeverre
met wat er is te zien?
het narratief, de taal
dus vorm, oplichterij:
en van welk tipje, namelijk?*

Heb opgetekend.

Item. Aan stadsdienaar Johan Henricksz,
die naar WILSUM is geweest met Henrick, de waard van herberg *Upter Lucht* bij Zutphen,
omme syn klederkens, hem bij den rabbauwen ontnoemen,
en aldaar verkocht,

weder to mogen erlangen, wie geschiet,

(wat dus nog gelukt is óók): uitgekeerd vier stuivers.

Item. Op **vrijdag 16 februari** jl., toen stadsbode Geerd Droe een brief bracht
naar de drost van IJsselmuiden, *joncker Wylhelm van Buckhorst,*
inzake de gasthuismoeder van GENEMUIDEN, alhier door de delinquenten beschuldigd,
opdat zij zou worden *geconfrontiert,*

en hij is één nacht weggebleven, uitgekeerd: vier stuivers.

Item. De vijf arrestanten, op **donderdag 8 februari** jl. door de rechtbank
vastgezet in de gevangenis van mr. Florys Eyckenholt,
op de Hagenpoort,

en ieder van hen heeft daar dagelijks verteerd

dat, wat de desbetreffende verordening voorschrijft,

waarvoor hij kreeg uitbetaald: 17 herenponden en 3½ stuivers.

Item. Priester Kersken, cellemonnik, en priester Herman, minderbroeder,
voor de gebruikte maaltijden, toen genoemde arrestanten
als misdadigers terechtgesteld moesten worden

en door hen zijn bediend: 8 herenponden en 1 stuiver.

Item. Aan Evert Valckenar en Albert Bitter, toen de ene vrouw
naer den Isseldijck herwerts gefanckelick gebrocht wurdt,
voor verteringen uitgekeerd: 10 stuivers Brabants.

Item. Aan Jan Bruijnsz, toen hij op bevel van de eerbare Raad
mr. Florys Eyckenholt hielp

één van de gevangenen steviger te boeien, voor verteringen: 4 stuivers Brabants.

Item. Voor de wijting, door de arrestanten genuttigd
op de Hagenpoort, uitgekeerd: 3 stuivers Brabants.

Item. Voor het rad: 10 stuivers.

Item. Voor de canvas stof, en het naaien van de zak,
uitbetaald 1 herenpond en 10 stuivers.

- Item.* Aan de ijzerkoopman, vanwege de drie ketens
om de arrestanten veilig en goed geboeid te houden,
uitbetaald: 6 witte stuivers.
- Item.* Toen **Idtgen** van Kollum, **Reynar** die Giest en **Jan Kueper**
de eerste keer gefolterd werden,
aan de eerbare Claes Kruse en Arendt Brandt, als *stokmeesters*,
en aan de schrijver,
en aan de *meister*, de beul, Winterman van Groningen,
voor iedere gevangene uitbetaald 1 *take wijns*,
en aan de dienaren gezamenlijk ook 1 *take wijns*,
maakt: 8 herenponden en 6 stuivers.
- Item.* Op **zaterdag 10 februari** jl. werden *ter pynten gestelt* en gefolterd
Reynar die Giest, **Griethe** vanden Busch,
Idtgen van Kollum en **Peter Joerisz**,
en daarvoor is uitgekeerd aan de eerbare Claes Kruse en Henrick
Kystemaker,
als *stokmeesters*, 4 keer 1 *take wijns*,
aan de schrijver 3 *taken*, de beul 3 *taken*, de dienaren samen 1 *take wijns*,
maakt: 9 herenponden en 10 stuivers.
- Item.* Verder nog uitgekeerd aan de beide *stokmeesters*,
aan de schrijver en de beul ieder 1 *take wijns*,
en aan de dienaren samen 1 *take*, toen **Jan Kueper** gefolterd werd:
2 herenponden en 7 stuivers.
- Item.* Toen de vier voornoemde personen zijn terechtgesteld
uitbetaald aan de beide *stokmeesters* 4 keer 1 *take wijns*,
en insgelijks aan de *meister* per terechtstelling 1 *take*,
maakt: 3 herenponden en 6 stuivers.
- Item.* Verder nog betaald aan stadsdienaar Peter Cock
zijn kosten voor de touwen om de gevangenen in bedwang te houden,
maakt: 2 stuivers Brabants en 2 plakken.
- Item.* Aan de voerman, die op een mat van gevlochten teen
die andere gevangene
naar de plaats van terechtstelling sleepte, uitbetaald: 1 herenpond.
- Item.* Aan Gerrijt Barckman,
die de schout en de *stokmeesters* in zijn wagen vervoerde
van het Raadhuis naar de terechtstellingsplaats, en weer terug,
1 herenpond.

Wat in het wit tussen de regels wegviel:

hoe het leven van de vijf verliep
in de sleur van alledag, de honger,
het onafzienbare gesjouw langs modderwegen,
de slagregens, ijskoud,
het gesjacher, het gezuip en gehoereer
de hele tijd, de vechtpartijen, afpersing,
en hoe het is zich steeds omringd te weten
niet door vrienden, door handlangers
op zijn best,
het uitschot van lotgenoten, dakloos,
verstoten door familie, geschuwd door iedereen,
de grond almaar zo heet onder de voeten,
en hoe het voelt, die bedwelming
vogelvrij te zijn, buiten, eigenlijk: *boven*
de wet te staan,

zomin als witregels iets naders loslaten omtrent
de gang van zaken
tussen overval en arrestatie, in een schuit
die stikdonkere rivier afzakken,
met de buit aan land gaan tegenover Olst
(waarom dáár, eigenlijk?)
en door een groep soldaten nabij Hulsbergen
zélf beroofd te worden, terug naar WILSUM
om in het gasthuis kleren te verpatsen,
en dan de kapitale blunder om met zijn vijven
hier de stadsbrug te komen oversteken,
recht in de armen lopend van de Kamper justitie,
in plaats van uit te wijken
naar GENEMUIDEN, om maar een dwarsstraat op te noemen,
waar niemand nog wat wist,
waar de gasthuisdeuren altijd openstonden.

En als de dag daarvóór die waakhond
van herberg *Up die Lucht*
niet was doodgegaan,
hadden er zich helemaal geen feiten toegedragen,
anders dan wat nachtelijk geblaf.

Wilsom, Dorpsweg, begin 18de eeuw. J.J. Stellingwerf (toegeschreven), gewassen pen/penseeltekening.
Collectie Stedelijk Museum Zwolle.

Omtrent:

Tijsken van Diemen,
dat kleine, baardeloze kereltje
met zijn zwarte jas en hoed, en witte linnen broek,
en Frans, die in Zwolle is terechtgesteld,
Melchior, in de wandeling *Siepoege* genoemd,
laatstelijk in de gevangenis op het huis te Bentheim,
Jan van Emden,
die in Schagen is opgehangen,
Herman, die een schram had bovenop zijn neus,
Henrick van Munster, met zijn sproetige aangezicht,
van top tot teen in het zwart gehuld,
joffer Van der Eck, die tot haar geluk niet thuis was,
Blijverniet, uit Friesland,
dat lange jonk met een klein zwart baardje,
de helende, criminele moeder van het Genemuider gasthuis
en haar vertroeteling, Johan van Meppel,
dat kleine, jonge manneke, bleek van gelaat,
in zijn dure, blauwe saaien jak,
waard Henrick van herberg *Up die Lucht* beneden Zutphen,
die naar Kampen kwam om zijn kleren terug te krijgen
(wogen de baten op tegen de kosten?),
en de naamloze waardin,
die zichzelf in dit bestaan maar een arme pelgrim vond,
kleermakersleerling Jan,
met zijn kromme wijsvinger aan de rechterhand,
de kleine Rijken, die op een galei is gezet
(waarheen? waar, wanneer gecrepeerd?),
Dyrck Caelbeen, te Coevorden terechtgesteld,
en die kleine jongen uit Brabant,
bij naam zelfs niet bekend,

en omtrent al die andere, in het niets verwaaide levens

zwijgende bronnen.

Ik teken op, leg neer de pen.

Op **zaterdag 17 februari** 1560,
een lauwe, grijze ochtend, al iets van voorjaar insinuerend,
moesten de vonnissen voltrokken worden.

Over **Griethe** werd geoordeeld
dat zij in een zak genaaid en in de IJssel verdronken zou worden,
een opmerkelijk hardvochtige, wrede en vernederende straf,
te meer bevreemdend
(om hier een laatste, criminologisch vignet te maken)
waar **Griethe's** aandeel in de herbergoverval betrekkelijk gering was
en de bende overduidelijk bestond uit vier beroepsmisdadigers,
met **Griethe** als meeloopster:
zij verklaart, buiten *die ellendiger undaet Upter Lucht*,
in haar bekentenis niets over de vier andere delinquenten,
maar die anderen verklaren óók niets over háár,
wat alleen maar kan betekenen dat er domweg niets te verklaren viel,
omdat ze elkaar maar amper kenden,
terwijl **Idtgen**, bijvoorbeeld, **Peter** kende,
met wie ze uit een schuur bij Xanten kleding roofde,
en ook **Reynar** kende, en al een jaarlang met hem uit stelen ging,
en **Peter** kende **Jan**, die lekkere jongen,
met wie hij afgelopen zomer ettelijke berovingen pleegde
en die hem eind januari in Kampen kwam ophalen,
denkelijk al met stoere verhalen over het huis van die **joffer Van der Eck**,
waar hij de weg wist en een inbraak kinderspel zou zijn,
om samen naar het gasthuis te **WILSUM** te lopen,
waar ze **Idtgen** troffen, met haar veelplegende pooier **Reynar**,
en waar **Griethe**, doodgemoedereerd, de hoer zat te spelen,
die helaas zo stom is geweest om zich te laten meelokken naar Zutphen,
en van het één kwam toen het ander,
en werd toedracht.

Maar onze eerbare schepenen weten zulke dingen natuurlijk het best.

Die zwarte rok hadden ze **Griethe** al uitgetrokken
en teruggegeven aan Henrick, de waard.
In haar ondergoed is ze, beneden op de Hagenpoort,
door scherprechter Winterman van Groningen aan handen en voeten
geboeid,
en geholpen door stadsdienaren Evert Valckenar en Albert Bitter
in de canvas zak geduwd,
die Winterman heeft dichtgenaaid,
en die door Evert en Albert en de voerman op een mat van gevlochten teen
naar de Ijsseldijk is gesleept.
Omdat haar een prop in de mond was gestopt,
was er geen gekrijs, maar een misbaar,
een nest vechtende, wilde katten.
De zak, in de rivier gesmeten, zonk onmiddellijk.
Dit was in alle vroegte, nog nauwelijks volk op de been.

Reynar werd veroordeeld om door radbraking ter dood gebracht te worden.
Terug op de Hagenpoort hebben ze hem op het rad gebonden
van mr. Florys Eyckenholt.
Ergens halverwege, tijdens het verbrijzelen van de onderbenen,
de bovenbenen, de onderarmen, de bovenarmen,
verloor hij genadig het bewustzijn.
Met een laatste hamerslag in de hartstreek was het uit.
Het lijk is begraven onder de galg.

De feiten zoeken, radeloos,
geborgenheid in fictie.

Jan en **Idtgen** moesten worden opgehangen, **Peter** onthoofd.
En zo ging de stoet naar het *stenen gericht*,
de stedelijke executieplaats aan de Venedijk:
voorop schout Claes Witte, in de wagen,
naast schepenen Claes Kruse, Arendt Brandt en Henrick Kystemaker,
te voet gevolgd door onder anderen
cellemonnik Kersken en minderbroeder Herman, ondergetekende,
en een grote schare belangstellenden,
onder wie Henrick, de glunderende waard van *Up die Lucht*.
Jan had zijn gestolen, grove witte broek goedgunstig mogen aanhouden.

Aan de gemetselde galg werden hij en **Idtgen** opgeknoopt:
in stilzwijgen ondergingen zij dit lot.

En Winterman van Groningen ten slotte richtte **Peter** met het zwaard,
de romp werd op het rad gelegd,
op een staak gespietst het hoofd.

Na het uiteengaan van de menigte,
vrijwel meteen, vanaf de IJssel,
streken de meeuwen, kiftend, erop neer.

Gegeven te Kampen, november 2011-januari 2012.